

TURİZMİN YEŞİL YÜZÜ: SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM FAYDALARI, ZORLUKLARI VE STRATEJİLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Yasemin GEDİK*

Derleme Makalesi

ÖZ

Hızla büyüyen demografik yapı ve küreselleşme, kontrolsüz kentleşme, ormansızlaşma ve faydalı tarım alanlarının kaybı nedeniyle birçok çevresel zorluğu beraberinde getirmektedir. Doğal kaynakların aşırı kullanımı, başta küresel ısınma olmak üzere ozon tabakasının incelmeye, biyolojik çeşitlilik kaybı, kirlilik, toprak bozulması, su kıtlığı ve ekosistem işlevlerinin zarar görmesi gibi birçok hayati soruna yol açmaktadır. Turizm, dünyanın en hızlı büyüyen sektörlerinden biridir ve birçok ülkenin ekonomik olarak kalkınmasına doğrudan etki etmektedir. Ancak turizm sektörü, hizmetlerinde ve faaliyetlerinde büyük miktarda su ve enerji kullanımı ile atık üretiminden dolayı yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. Günümüzde iklim değişikliği ve diğer çevre sorunlarına ilişkin kamuoyunda artan bir ilgi vardır. Tüketiciler, geçtiğimiz yıllara kıyasla çevre konusunda daha bilinçlidir. Bu durum, tüketicilerin satın alma davranışları ve çevre dostu işletmelere yönelik tutumlarında büyük değişiklikleri sebep olmaktadır. Sürdürülebilir turizm, turizm faaliyetlerinin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Turizmde sürdürülebilirlik, bir destinasyonun gelecekte de varlığını sürdürebilmesi anlamına gelmektedir ve turizm sektörünün uzun vadede yaşayabilirliği için elzemdir. Bu çalışma, turizm sektöründe sürdürülebilirliğin artan önemini ve etkilerini anlamaya odaklanmaktadır. Ayrıca çalışma, güncel istatistiklerle birlikte sürdürülebilir turizm avantajları, zorlukları ve stratejilerini de inceleyerek kamu ve özel sektör yöneticilerine ilgili kararları alırken yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Sürdürülebilir Turizm, Yeşil Turizm, Eko Turizm, Sürdürülebilir Turizm Stratejileri

Yasal İzinler: Çalışmada yalnızca kamuya açık bilgiler kullanılması ve insandan veri toplanılmaması sebebiyle, etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

*Dr., Woxsen University, dr.yasemingedik@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1166-3227

THE GREEN FACE OF TOURISM: SUSTAINABLE TOURISM A CONCEPTUAL FRAMEWORK ON ITS BENEFITS, CHALLENGES AND STRATEGIES

Review Article

ABSTRACT

Rapidly growing demographics and globalization pose many environmental challenges due to uncontrolled urbanization, deforestation and loss of useful agricultural land. Over-exploitation of natural resources leads to many vital problems such as global warming, ozone depletion, loss of biodiversity, pollution, soil degradation, water scarcity and damage to ecosystem functions. Tourism is one of the fastest growing sectors in the world and has a direct impact on the economic development of many countries. However, the tourism sector has been heavily criticized for the massive use of water, energy and waste generation in its services and activities. Today, there is growing public interest in climate change and other environmental issues. Consumers are more environmentally conscious than in previous years. This has led to major changes in consumers' purchasing behavior and attitudes towards environmentally friendly businesses. Sustainable tourism has emerged to reduce the negative impacts of tourism activities. Sustainability in tourism means the ability of a destination to survive into the future and is essential for the long-term viability of the tourism sector. This study focuses on understanding the growing importance and impacts of sustainability in the tourism sector. It also examines sustainable tourism advantages, challenges and strategies, together with up-to-date statistics, in order to assist public and private sector managers in making relevant decisions.

Keywords: Tourism, Sustainable Tourism, Green Tourism, Eco Tourism, Sustainable Tourism Strategies

Legal Permissions: The study is among the studies that do not require ethical committee approval, since it only uses publicly available information, and no data is collected from humans.

1. GİRİŞ

Hızla büyüyen demografik yapı ve küreselleşme, kontrolsüz kentleşme, ormansızlaşma ve faydalı tarım alanlarının kaybı nedeniyle birçok çevre sorununa yol açmaktadır. Kirlilik, küresel ısınma, ozon tabakasının incelmeye başlaması, asit yağmurları, doğal kaynakların tükenmesi, aşırı nüfus, atık bertarafı ve biyolojik çeşitlilik kaybı da küresel çevre sorunlarına katkıda bulunan diğer süreçler arasındadır. Bu süreçlerin neredeyse tamamı doğal kaynakların kontrolsüz bir şekilde kullanılmasının sonucudur (He vd., 2022; Singh ve Singh, 2017). Çevresel kaygılara dair 1980'lerde başlayan tartışmalar, dünyanın çeşitli yerlerinde halkın ve hükümetlerin katılımıyla genişlemiştir. Sürdürülebilirlik kavramı, bu kaygılara yönelik önerilen çözümler arasında en önemli olanıdır (Hussain vd., 2015) ve eksiksiz bir turizm deneyimi oluşturan tüm unsurları kapsamaktadır. Sürdürülebilir turizm, turizm faaliyetlerinin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla ortaya çıkmıştır. (Zolfani vd., 2015). Birleşmiş Milletler'in, 2017 yılını uluslararası sürdürülebilir turizm yılı ilan etmesinden bu yana turizm, bu sektör birçok endüstri arasında giderek daha fazla ilgi görmeye başlamıştır (Ibnou-Laaroussi vd., 2020).

Sürdürülebilir turizmin tarihi 1980'lere kadar uzanmakta ve ilk kez 1987'de Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan Brundtland Raporu'nda vurgulanan sürdürülebilir kalkınma kavramının evrimini yakından takip etmektedir (Enel, 2024). 1995 yılında İspanya'nın Lanzarote kentinde düzenlenen Birinci Dünya Sürdürülebilir Turizm Konferansı, Sürdürülebilir Turizm Şartı'nın kabulü ile sonuçlanmıştır. Konferansta, ekonomik beklentileri ve çevresel gereksinimleri karşılayan, destinasyonların yalnızca sosyal ve fiziksel yapısına değil, aynı zamanda yerel nüfusa da saygılı hem yerel toplulukların hem de turistlerin onurunun korunması ve güçlendirilmesine yönelik turizmin geliştirilmesi ihtiyacı vurgulanmıştır (Ferreira, 2013). Sürdürülebilir turizmin ilk tanımı 1988 yılında Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre, sürdürülebilir turizm, ziyaretçilerin, endüstrinin, çevrenin ve ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını karşılayan, mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini tam olarak hesaba katan turizm türüdür (Trevisan, 2018).

Günümüzde çevre sorunlarına ilişkin kamuoyunda artan bir ilgi vardır ve insanlar, geçtiğimiz yıllara kıyasla çevre konusunda daha bilinçlidir. Birçok tüketici yeşil tüketimi desteklemekte ve bunu çevreyi korumanın etkili bir yolu olarak görmektedir (Wang vd., 2018). Turizm ve konaklama sektörü, özellikle de oteller, operasyonlarında büyük miktarda su ve enerji tüketimi ile atıklardan oluşumundan sorumludur. Tüketiciler, çevre üzerindeki etkilerinin farkına vardıkça, etkileşim içinde oldukları işletmelerin de çevre için üzerlerine düşeni yapmaları konusunda daha fazla baskı yapmaktadır (Madanaguli vd., 2021). Öte yandan, giderek artan sayıda müşteri, çevre dostu ürünler/hizmetler için ekstra ödeme yapma istekliliğiyle çevreye duyarlı işletmeleri tercih etmektedir. Bu yeşil yönelim, işletmelerin satın alma yöntemleri, üretim süreçleri ve operasyon prosedürleri de dâhil olmak üzere birçok departmanlarında stratejik değişimlere yol açmıştır (Han ve Kim, 2010). Sürdürülebilirlik artık bir tercih meselesi olmaktan ziyade, zorunluluk haline gelmiştir (Gelderman vd., 2021).

Turizm, dünyada ekonomik büyümenin en önemli sektörlerinden biridir (Lansing ve Vries, 2007). Turizm, en büyük üçüncü ihracat kategorisidir ve 2019 yılında küresel ticaretin %7'sini oluşturmuştur. Bazı ülkeler için GSYH'lerinin %20'sinden fazlasını temsil etmekte ve genel olarak küresel ekonominin en büyük üçüncü ihracat sektörüdür. Turizm, her 10 istihdamdan birini desteklemekte ve milyonlarca kişiye geçim kaynağı sağlamaktadır (UNWTO, 2024). Küresel uluslararası turizm gelirleri, COVID-19 salgınının başlamasıyla birlikte dramatik bir düşüşün ardından 2022'de bir önceki yıla göre yaklaşık %75 artmıştır ve yaklaşık 1,09 trilyon \$'a ulaşmıştır (Statista, 2023a). 2022 yılında ABD'de seyahat ve turizmin GSYH'ye katkısını

yaklaşık iki trilyon \$'dır. ABD'yi sırasıyla yaklaşık 583 ve 353 milyar \$ ile Çin ve Almanya takip etmiştir (Statista, 2024a).

Turizm ve seyahat endüstrisindeki işletmeler için sürdürülebilir uygulamalar ve stratejiler en öncelikli konular arasındadır (Hussain vd., 2015). Wakefield Research tarafından 2022'de 11.000 kişiyle gerçekleştirilen ankete göre, 10 tüketiciden dokuzu seyahat ederken sürdürülebilir seçenekler aramaktadır. Turistlerin yarısından fazlası, seçeneğin daha sürdürülebilir olması halinde ulaşım, aktivite veya konaklama için daha fazla para ödemeye isteklidir (Hospitality, 2023). Statista'nın 2022 yılında 30.314 kişiyle yaptığı ankette, turistlerin %81'i sürdürülebilir seyahatin önemli olduğuna inandıklarını belirtmiştir (Statista, 2022a). Dolayısıyla, çevre dostu seçeneklerin sunulması turizm endüstrisinin büyümeyi sürdürmesi açısından kritiktir. Geçmiş araştırmalar, turizm endüstrisinin gelişimini sürdürebilmek için etkili bir çevre yönetim sistemi ve sürdürülebilir yönelime ihtiyaç duyduğunu göstermektedir (Chung, 2020) ancak sürdürülebilir turizm alanındaki araştırmalar sınırlıdır ve bu alanda bu alanda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır (Budeanu vd., 2016; De Bruyn vd., 2023). Bu çalışma, turizm sektöründe sürdürülebilirliğin artan önemini ve etkilerini anlamaya odaklanmaktadır. Ayrıca çalışma, güncel istatistiklerle birlikte sürdürülebilir turizm avantajları, zorlukları ve stratejilerini de inceleyerek kamu ve özel sektör yöneticilerine ilgili kararları alırken yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, öncelikle sürdürülebilir turizm literatürü, sürdürülebilir turizm kavramı, yeşil ve eko turizm kavramları incelenmiş, ardından sürdürülebilir turizm faydaları ve sürdürülebilir turizmde karşılaşılan zorluklar anlatıldıktan sonra çalışma, sürdürülebilir turizm stratejilerinden bahsedilerek sonlandırılmıştır.

2. LİTERATÜRE BAKIŞ

Garg ve Pandey (2021) çalışması, müşterileri bilgisi ve algılanan etkinliğinin sürdürülebilir turizmi benimseme niyeti üzerindeki doğrudan etkisi olduğunu göstermektedir. Tolnai (2021), müşterilerin artan çevresel kaygılarının, sürdürülebilir otel hizmetlerine olan talebi arttırdığını ve sürdürülebilir konaklamalar için ekstra ödeme yapmaya istekli olduklarını bulmuştur. Ayrıca, müşteriler, sertifikalar ve yeşil uygulamalar hakkında yeterli bilgi alamamakta ve dolayısıyla oteller iletişim stratejilerini gözden geçirmelidir. Fuentes-Moraleda vd. (2019) sonuçları, müşterilerin yaşı ve gelirinin yanı sıra çevresel bağlılık derecelerinin yeşil bir otelde kalmak için daha fazla para ödeyip ödemeyecekleri konusunda belirleyici faktörler olduğunu işaret etmektedir. Namkung ve Jang (2017) müşterilerinin üçte ikisinden fazlasının yeşil restoran uygulamaları için ekstra para ödemeye istekli olacağını ortaya çıkarmıştır. Kang ve Nicholls (2021) ve Borisenko (2018) araştırmaları, çevresel kaygı ile yeşil bir otel odası için ödeme yapma isteği arasında güçlü ve pozitif bir korelasyon olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte, Qubaj vd. (2023), çalışmasına göre, yeşil sertifikalar, çevresel uygulamalar ve yeşil marka algısı, müşterilerin memnuniyeti ve satın alma tercihleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Hussain vd. (2015) çalışması, sürdürülebilirliğin çevresel, ekonomik ve sosyal boyutların bölge sakinlerinin memnuniyeti üzerindeki olumlu etkisini göstermektedir. Ayrıca, sürdürülebilirliğin tüm boyutları, sürdürülebilir turizm planlanması ve izlenmesine yönelik bütünsel bir yaklaşımın parçası olarak değerlendirilmelidir. Ibnou-Laaroussi vd. (2020), turistlerin yeşil turizmin sürdürülebilirliğine ilişkin algılarının ve çevresel kaygılarının, davranışları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Teng vd. (2018), çevresel değer ve düşük karbon bilgisinin, yeşil otellerin algılanan değerini olumlu yönde etkilediğini ve bunun da turistlerin yeşil otellerde kalma niyetlerini ve yeşil otellerin çevre dostu uygulamalarına katılma isteklerini olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir. Benzer şekilde, Trang vd. (2019), otellerin sürdürülebilirlik özelliklerinin, turistlerin ziyaret etme niyetini

artırdığı bulunmuştur. Merli vd. (2019) sonuçlarına göre, sürdürülebilir otellerde konaklamak, müşteri memnuniyeti ve bağlılığı üzerinde pozitif bir etki oluşturmaktadır.

Wang vd. (2018), otellerin yeşil imajının, tüketici memnuniyetini ve güvenini güçlü bir şekilde etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Tüketicilerin memnuniyeti ve yeşile olan güveni, çevrelerine oteli tavsiye etme niyetleriyle pozitif yönde ilişkilidir. Ayrıca kadın turistlerin yeşil otelleri tavsiye etme olasılıkları, erkek turistlere göre daha yüksektir. Yusof vd. (2017), turizm endüstrisindeki sürdürülebilir uygulamaların müşteri memnuniyeti ve bağlılığı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Bu nedenle, otellerin rekabetçi bir ortamda hayatta kalabilmek için yeşil uygulamaları kullanmaları ve çevrenin korunmasına katılmaları gerekmektedir. Benzer şekilde, Wiastuti vd. (2022), bulgularına göre, çevrenin korunmasına katkı sağlamak, temiz ve doğal bir çevrede bulunmak ve geri dönüştürülmüş malzemeler kullanmak otellerin dikkat etmesi gereken en önemli özelliklerdir. Ayrıca, yeşil otellere duyulan güven, konaklama niyeti üzerinde olumlu bir etki göstermektedir. Öte yandan, Chung (2020), otellerin yeşil pazarlama yoluyla müşteri sadakatini artırabileceğini savunmaktadır. Chan (2013), yeşil uygulamaların, otellerin imajını ve itibarını yükseltebileceğini belirtmektedir. Diğer taraftan, Plotnikova (2018) çalışması, sürdürülebilir turizmin, rasyonel doğa yönetiminin ve bölgelerin yatırım ve çevresel/kültürel çekicilik oluşturulması yoluyla rekabet gücünün artırılmasının temeli olduğu göstermektedir.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KAVRAMI

Sürdürülebilir kalkınma kavramının açıkça dile getirildiği ilk raporlardan biri, Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği'nin 1980 yılında yayınladığı Dünya Koruma Stratejisi'dir. Ardından, 1987'de Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED), Brundtland Raporu olarak da bilinen ve küresel turizmin geleceği için hayati değere sahip olan sürdürülebilirliğin, gelecekteki dünya ekonomik kalkınması açısından önemini vurgulayan Ortak Geleceğimiz'i (Our Common Future) yayınlamıştır (Jarvis vd., 2010; CABI, 2007). Brundtland Raporu, sürdürülebilir kalkınmayı, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme kabiliyetinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma olarak tanımlamıştır (Liu, 2003). Bununla birlikte, sürdürülebilirlik, yalnızca çevrenin korunmasını değil aynı zamanda ekonomik kalkınmayı, sosyal eşitliği ve ekolojik etkileri de kapsayan çok boyutlu, karmaşık ve durumsal bir kavramdır (Chan, 2010).

Literatürde, eko turizm veya yeşil turizm olarak da bilinen sürdürülebilir turizmin kavramsallaştırılmasına ilişkin çok sayıda tartışma mevcuttur ve evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımlı mevcut değildir (<https://www.statista.com/>, 2024b; Hardy vd., 2002). Sürdürülebilir turizm, sürdürülebilir kalkınmanın temel ilkelerini dikkate alarak ve çevreye, insana, ekonomiye ve yerel kültüre saygı göstererek bir ülke, bölge veya turistik destinasyonda turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin geliştirilmesine olanak sağlar (Juganaru vd., 2008). Dünya Turizm Örgütü'ne göre sürdürülebilir turizm, gelecekteki fırsatları korurken ve geliştirirken mevcut turistlerin ve ev sahibi bölgelerin ihtiyaçlarının karşılanmasıdır (Lu ve Nepal, 2009). Sürdürülebilir turizmin amacı, çevreyi korumak, kültürel bütünlüğü sürdürmek, sosyal adaleti sağlamak, ekonomik faydaları teşvik etmek ve ayrıca hem kısa hem de uzun vadede ev sahibi nüfusun yaşam standartlarını iyileştirmektir (Zolfani vd., 2015). Öte yandan, Tablo 1, sürdürülebilir turizm tanımlarının bir özetini sunmaktadır.

Tablo 1. Sürdürülebilir Turizm Tanımları

Turizmin olumlu ekonomik, sosyal ve çevresel faydalarından tam olarak yararlanmaya çalışan bir dizi yönetim, geliştirme ve pazarlama uygulamasıdır.

Eylemlerin olumsuz etkilerini en aza indirmeyi veya ortadan kaldırmayı ve gezegenimizin geleceğini güvence altına almayı sağlayan bir yaşama, gelişme ve yönetme pratiğidir.

Yerel çevre, toplum ve ekonomi üzerinde olumsuz etkiler bırakmadan seyahat etmektir.

Bütünsel bir yaklaşım çerçevesinde 3P (insan, kâr, gezegen) temelleri üzerine inşa edilen ekonomik faaliyetlerdir.

Sürdürülebilir uygulamalarda farkındalık yoluyla olağanüstü deneyimler, duygusal bağlar ve doğal, kültürel ve sosyal sermayeye değer veren bir turizmdir.

Her türlü sermayeye (sosyal, kültürel, doğal vb.) net pozitif katkı sağlayan turizm türleri ve süreçleridir.

Turizm endüstrisindeki faaliyetlerin, faaliyet gösterdiği çevreyi ve/veya toplumu sürdürülebilir kılabilecek şekilde yürütülmesi gerektiğini öne süren bir felsefedir.

Turistler ve yerel halk arasında anlamlı alışverişler yaratan ve ziyaretlerin gerçekleştiği çevreye, bölgeye ve topluluklara uzun vadeli faydalar sağlayan bir faaliyettir.

Dünyayı tüm canlılar için daha iyi bir yer haline getiren turizm ortaklıklarıyla ilgilidir.

Çevreye saygılı, doğal ve kültürel kaynakları uzun vadede koruyan ve sosyal ve ekonomik açıdan dayanıklı ve eşitlikçi olan her türlü kalkınma, iyileştirme veya turizm faaliyetidir.

Turizmde sürdürülebilirlik, bir destinasyonun gelecekte de varlığını sürdürebilmesi anlamına gelmektedir.

Bağlı olduğu çevreye zarar vermeden yerel ekonomileri ayakta tutabilen turizmdir.

Tüm kaynakların, kültürel bütünlüğü, temel ekolojik süreçleri ve biyolojik çeşitliliğini korurken ekonomik, sosyal ve estetik ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde yönetilmesine öncülük etmektir.

Sürdürülebilir kalkınmayla uyumlu ve ona katkıda bulunan her türlü turizm türünü (geleneksel veya alternatif) ifade eder. Bu tanım bağlamında kalkınma, mutlaka büyüme anlamına gelmez; esasen belirli sosyal ve ekonomik hedeflerin gerçekleştirildiği bir süreçtir.

Belirli bir turizm türü değil, tüm turizm türlerini çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan daha faydalı hale getirmek için kullanılan bir yaklaşımdır.

Kaynak: Sustainability Leaders, 2021; Butler, 1999; Diamantis ve Ladkin, 1999; Dorin-Pau, 2013; Lozano-Oyola vd., 2012; Juganaru vd., 2008

BM Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), 2018 yılında, dünyanın küresel ısınmayı sanayi öncesi seviyelerin 1,5°C üstü ile sınırlamak için on yıldan biraz daha uzun bir süreye sahip olduğunu ve bunun ötesinde sel, kuraklık ve aşırı sıcaklık riskinin ortaya çıkacağını belirten özel bir rapor yayınlamıştır. Küresel ısınmayı 2°C yerine 1.5°C ile sınırlamak, ekosistemler, insan sağlığı ve refahı üzerindeki olumsuz etkileri azaltacak ve BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne ulaşmayı kolaylaştıracaktır (IPCC, 2018). UNWTO, turizmden kaynaklanan ulaşım ile ilgili CO₂ emisyonlarının 2016 ile 2030 arasında %25'lik bir artışla 1.5 milyon tondan 1.9 milyon tona çıkacağını tahmin edilmektedir. Turizmden kaynaklanan ulaşım ile ilgili emisyonlar, 2016 yılında tüm insan kaynaklı emisyonların %5'ini temsil etmektedir ve 2030 yılına kadar bu oran %5,3'e çıkması beklenmektedir (UNWTO, 2019). Sürdürülebilir turizm, insan ve ulaşım faaliyetlerinden meydana gelen karbon emisyonlarını azaltmaya yardımcı olmak için çok önemlidir (Sentrum, 2024).

Olumlu katkılarına rağmen turizm işletmeleri, yüksek sera gazı emisyonları, doğal kaynakların aşırı tüketimi ve çevreye zarar veren önemli miktarda atık üretimi ile ilişkilendirilmektedir. Özellikle müşterilerden ve hükümetlerden gelen artan paydaş baskısı nedeniyle oteller çevre dostu uygulamalara yönelmeye başlamıştır (Fatoki, 2020). Sürdürülebilir oteller, bakım, hizmet, lojistik, ürün ve tedarik alanlarında en iyi yeşil uygulamaları kullanarak çevresel etkilerini önemli ölçüde azaltan işletmelerdir (Fredericks, 2023). Bununla birlikte, sürdürülebilir otellerin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Acciona, 2019; Hospitality, 2024): (i) LED aydınlatma, enerji tasarruflu cihazlar ve yenilenebilir formları (güneş panelleri vb.), organik ve yerel yiyecekler, biyolojik olarak parçalanabilen çevre dostu ürünleri ve düşük akışlı armatürler tercih etmek, (ii) tek kullanımlık plastikleri en aza indirmek, (iii) yerel kültüre saygı duymak ve yerel toplumun ekonomik ve sosyal faydalarını en üst düzeye çıkarmak, (iv) geri dönüşüm yoluyla atıkların azaltılması. Öte yandan, turizm endüstrisinde çevresel performansın tanınması, eko-etiketler ve ödüller verilmesine ilişkin uygulamalar gittikçe popüler hale gelmektedir. Bu ödüller ve eko-etiketlere örnek olarak, European Prize for Tourism and Environment, Green Globe Award, British Airways Tourism for Tomorrow Award, European Sustainable City Award gösterilebilir (Lee, 2001).

Sürdürülebilir turizm, çevre dostu bir turist olmak veya çevre dostu turistik hizmetler sunmakla ilgilidir (Furqan vd., 2010). 18-29 yaş arası turistlerin %77'si sürdürülebilirliğin seyahat kararlarını etkilediğini söylerken, 51 yaş ve üzeri turistlerde bu oran %48'dir. Bununla birlikte, turistler, çevre dostu bir seçenek için %75'e kadar daha fazla ödeme yapmaya hazırdır (TravelPerk, 2023). OnCarbon tarafından 2022 yılında 641 kişiyle yapılan ankete göre, turistlerin %78'i sürdürülebilir seyahati oldukça önemli bulmaktadır. Turistlerin %62'si, daha pahalı olsa bile, çevre dostu seyahati tercih etmektedir (OnCarbon, 2022). Benzer şekilde Nelson vd. (2021) bulguları, turistlerin %50'sinden fazlasının sürdürülebilir otel hizmetleri için ekstra ödeme yapmaya istekli olduklarını ortaya çıkarmıştır.

3.1. Eko turizm ve Yeşil Turizm Kavramı

1980'lerde popüler hale gelen eko-turizm kavramı, sıklıkla sürdürülebilir turizm kavramı ile karıştırılmaktadır. Ancak sürdürülebilir turizm, turizm sektöründe uzun vadeli sürdürülebilirliğe yönelik ve ekonomik, sosyal ve çevresel yönlere odaklanan daha geniş bir kavramdır. Buna karşılık, eko turizm doğaya dayalı deneyimlere ve çevrenin korunmasına dar ve spesifik yaklaşan bir terimdir (Sharma, 2023). Booking.com tarafından 2018 yılında 12134 katılımcıyla gerçekleştirilen ankete göre, turistlerin %87'si sürdürülebilir seyahat etmek istemektedir (Newsdesk, 2018). Nisan 2022' de 15,000 kişiyle gerçekleştirilen Statista anketine göre sürdürülebilir seyahat uygulamalarını benimsediğini belirten kişilerin oranı ise %84'tür (Statista, 2022b). Öte yandan, dünya çapında küresel ekoturizm sektörünün 2022 yılında 172,4 milyar \$ olduğu ve 2028 yılında % 13,9 büyüme oranı (CAGR) kaydederek 374,2 milyar \$'a ulaşacağı tahmin edilmektedir (Statista, 2023b).

Sürdürülebilir turizm, destinasyonlar ve topluluklar için minimum etki ve olumlu faydalar sağlayan seyahat fırsatları yaratmakla ilgiliyken, ekoturizm daha çok turistleri doğa ve çevre konusunda eğitmeye ve turistlerin koruma ve kültürel faaliyetlere katılmasını sağlamaya odaklanmaktadır (FutureLearn, 2021). Öte yandan, yeşil turizm, çevre dostu turizm anlamına gelmektedir ve sürdürülebilir turizmin bir parçasıdır (Budiasa vd., 2019). Yeşil turizm, turizm sektörünün yüksek verimlilik ve düşük kaynak kullanımı elde etmek ve çevreye verilen zararı en aza indirmek için girdiyi azaltma, yeniden kullanma ve geri dönüşüm ilkesine göre kaynakları tükettiği bir tür ekonomik kalkınma türüdür. Yeşil turizm, yeşil yönetimi ve yeşil tüketimi savunmakta (Chengcai vd., 2017) ve çevre bilinci güçlü tüketicileri hedeflemektedir (Susiyanto, 2020). Yeşil turizm, sürdürülebilir turizm gelişiminin sağlanmasına yönelik aktif bir yaklaşımdır ve sürdürülebilir turizm gelişiminin de anahtarıdır (Tran ve Xuan, 2021). Al Fahmawee ve Jawabreh (2023) bulgularına göre hem çevresel kaygılar hem de ziyaretçilerin yeşil turizme katılma arzusu, ekolojik açıdan sorumlu turizm davranışı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

4. SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM FAYDALARI

Son yıllarda artan çevresel kaygılar ve farkındalık, tüketicilerin satın alma davranışlarında ve çevre dostu işletmelere yönelik tutumlarında büyük değişikliklere yol açmış ve bu da giderek artan sayıda otelin proaktif çevre yönetimini benimsemesini ve çevreye duyarlı uygulamaları hayata geçirmesini sağlamıştır (Han ve Kim, 2010). Merli vd. (2019b), otellerin çevreye duyarlı uygulamalarının başarısının, turistlerin memnuniyetini ve sadakatini olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Huang vd. (2014) bulguları, çevre koruma bilincinin yeşil tüketici davranışını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Benzer şekilde, Soni vd. (2022) çalışması, çevre dostu yeşil girişimlerin müşteri memnuniyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışma, yeşil uygulamaların müşteri bağlılığına ulaşmada ne kadar önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Öte yandan, Chen (2015) araştırmasının bulguları, çevre dostu konaklama seçiminde en önemli özelliklerin, geri dönüşüm programlarının

uygulanma düzeyleri, yerel gıda seçenekleri, çevre dostu temizlik malzemeleri, enerji verimli aydınlatma, su tasarrufu sağlayan tesisat armatürleri ve geri dönüştürülmüş malzemelerin kullanımını olduğu sonucuna varmıştır.

Yeşil uygulamalara sahip konaklama tesisleri, özellikle yeşil imaja sahip olanlar, turist memnuniyeti ve e-WOM açısından yüksek puanlara sahiptir (Gasbarro ve Bonera, 2021). Hendarto vd. (2021) çalışması sonuçları, yeşil otel özelliklerinin ve yeşil otel imajının algılanan değeri ve müşteri memnuniyetini etkileyebileceğini göstermiştir. Yeşil otel özelliklerinin ziyaretçi sadakati üzerinde doğrudan bir etkisi vardır. Ham ve Han (2013), araştırması, bir otelin ana faaliyet alanı ile çevre dostu uygulamaları arasında algılanan uyumun, otelin yeşil uygulamalarına ilişkin algıları önemli ölçüde ve olumlu yönde etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, yeşil uygulamalarına ilişkin algının, turistlerin yeniden ziyaret etme, kulaktan kulağa pazarlama ve premium fiyatlandırmayı kabul etme isteği üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olmuştur. Berezan vd. (2013) bulguları, yeşil uygulamaların, turistlerin memnuniyet düzeyleri ve geri dönme niyetleri üzerinde olumlu bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Baniya ve Thapa (2017), müşteri memnuniyetin hem tutumsal sadakatin hem de davranışsal sadakatin yani tekrar ziyaret niyetinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu bulmuştur.

Sürdürülebilirlik, otel ve konaklama işletmelerinin müşteri sadakati, memnuniyeti ve dolayısıyla işletmenin rekabet avantajı oluşturması için oldukça önemlidir (Silva vd., 2021). 2023 yılında Booking.com tarafından yapılan 33.228 katılımcıyla yapılan ankete göre, turistlerin %65'i bir konaklama yerinin sürdürülebilir bir sertifikaya veya etikete sahip olduğunu bilmelerinin tercihlerini etkileyeceğini, %59'u rezervasyonlarında aramalarını sürdürülebilir sertifikaya sahip otellere göre filtrelediklerini ve %43'ü sürdürülebilir sertifikaya sahip oteller için ekstra para ödemeye hazır olduklarını belirtmektedir (Booking.com, 2023). Euromonitor tarafından yayınlanan Sustainable Travel Index 2023'e göre, turistlerin yaklaşık %80'i, sürdürülebilir seyahat rezervasyonu yaparken en az %10 daha fazla ödeme yapacağını söylemektedir. Ayrıca, turistlerin %40'ından fazlası sürdürülebilir deneyimleri için %30'dan fazla daha fazla para ödeyeceklerini bildirmektedir (Euromonitor, 2023).

Dünyanın birçok ülkesinde sürdürülebilir turizm, ülkelerin ve bölgelerin ekonomik, sosyal ve çevresel gelişiminin öncü bir bileşenidir. Sürdürülebilir turizm, girişimcilik potansiyelinin ve yerel bütçelerin gelir düzeyinin artırılması, işsizlik oranının azaltılmasını ve sosyal altyapının oluşturulmasını önemli ölçüde etkilemektedir (Lagodiienko vd., 2022). Ayrıca, ev sahibi toplumlar üzerinde sosyal açıdan (olumsuz algıları azaltmak, farklı kültürlerle karşı takdir, saygı ve hoşgörü geliştirmek, yeni arkadaşlıklar vb.) büyük etkiler oluşturmaktadır (GhulamRabbany vd., 2013). Öte yandan tablo 2, sürdürülebilir turizm faydalarının bir özetini sunmaktadır.

Tablo 2. Sürdürülebilir Turizm Faydaları

Karbon ayak izinin azaltılmasına doğrudan katkıda bulunur.
LED aydınlatma, güneş enerjisi üretimi, yağmur suyu toplama teknikleri, su tasarruflu armatürler vb. ile uzun vadede maliyet tasarrufu sağlar.
Yerel istihdam yaratır.
Yerel toplulukların kültürel ve mimari varlıklarını ve geleneksel değerlerini koruyarak sosyo-kültürel özgünlüğüne saygı gösterir; kültürlerarası anlayış ve hoşgörüyü katkıda bulunur.
Çevresel kaynakların optimum kullanımını sağlayarak ve doğal kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yardımcı olarak minimum çevresel etki yaratır.
Yerel toplulukları turizm faaliyetlerine entegre eder.
Yerel ekonominin kalkınmasını sağlar.
Sorumlu tüketimi ve çevreye saygıyı teşvik ederek yerel siyasi, sosyal ve çevresel sorunlara ilişkin farkındalık yaratır.
Altyapıların (yollar, telekomünikasyon, içme suyu, kanalizasyon, katı atıkların toplanması ve nihai bertarafı, havaalanları vb) iyileştirilmesini teşvik eder.

Arkeolojik alanların, mimari anıtların ve kolektif ve ulusal çıkarları ilgilendiren her türlü fiziki çalışmanın restorasyonunu ve korunmasını teşvik eder.

Yerel, bölgesel ve ulusal kültürel gösterileri (danslar, el sanatları, gastronomi vb.) teşvik eder.

Yerel halkın yaşam kalitesini hem ekonomik hem de sosyo-kültürel olarak iyileştirir.

Yerel ve doğal ürünlerin tüketimini teşvik eder.

Plastik atıkların azaltılması sağlar.

Nesli tükenmekte olan canlıları korur.

Kuş gözlemciliği, organik çiftlik ziyaretleri veya sorumlu yaban hayatı turları gibi çevre dostu faaliyetlere katılma fırsatları sağlar.

Farklı etnik kültürler, sosyal değerler ve gelenekler hakkında farkındalık ve anlayış yaratılmasına ve kültürlerin korunmasına yardımcı olur.

Ağaçlandırma, çöp kontrolü, arazi ve toprağın korunması ve kullanılmış su ve atıkların geri dönüştürülmesi yoluyla su ve hava kalitesinin iyileştirilmesini sağlar.

Kaynak: Biosphere, 2017; King, 2022; Sentrum, 2024; Glion, 2024; Baloch vd., 2023

5. SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM ZORLUKLARI

Sürdürülebilir turizm, hem önemli bir sosyal ve ekonomik kalkınma aracı hem de kültürel ve doğal mirasımızı koruma yöntemi olarak turizm işletmeleri tarafından giderek artan bir oranda ilgi görmektedir (Moisey ve McCool, 2008). Ancak artan turist yoğunluğu ve doğal kaynakların aşırı kullanımı, doğal alanların bozulmasına, kıyı bölgelerinin kirlenmesine ve su kaynaklarında azalmaya yol açmaktadır (Serrano-Bernardo vd., 2012). Bununla birlikte, otellerin ısıtma, soğutma, aydınlatma, havalandırma ve çamaşırhane gibi hizmetleri sunmak için yüksek miktarda enerji ve su tüketmesi, atık ve CO2 emisyonu sorunu oluşturmaktadır (Teng vd., 2018). Bir turist, kalış süresine, otelin büyüklüğüne ve olanaklarına, tüketilen yiyeceğin türüne ve miktarına ve diğer faktörlere bağlı olarak günde 84 ila 2.000 litre su kullanmaktadır (Responsible Travel, 2024). Öte yandan, her 10 turistten 8'i kıyı bölgelerini ziyaret etmekte ve bu da her yıl okyanuslara giren 8 milyon ton plastiğe katkıda bulunmaktadır (UNEP, 2023). Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), her yıl 1,3 milyar ton atığın, yani küresel atıkların %4 ila 8'inin yalnızca turistler tarafından üretildiğini tahmin etmektedir (McDowall, 2023).

Turizmin en olumsuz etkilerinden biri, başta CO2 olmak üzere sera gazı (GHG) emisyonları yoluyla iklim üzerindedir. Sera gazı emisyonlarına en önemli katkıyı, varış noktasına ulaşmak için yapılan seyahatler oluşturmaktadır (Serrano-Bernardo vd., 2012). Turizm, dünyadaki karbon emisyonlarının yaklaşık %8'inden sorumludur. Uçak uçuşlarından tekne gezilerine, hediyelik eşyalardan konaklamaya kadar çeşitli aktiviteler turizmin karbon ayak izine katkıda bulunmaktadır (Sustainable Travel International, 2024). Turistlerin %78'i seyahat tercihlerinin atmosfere salınan emisyon miktarı üzerinde etkisi olabileceğini ve %63'ü rezervasyon sitelerinin, seyahat acentelerinin ve tur operatörlerinin sattıkları uçuşların ve diğer seyahat ürünlerinin karbon ayak izini bildirmeleri gerektiğini düşünmektedir (OnCarbon, 2022). Moisey ve McCool (2008), küresel ısınmanın yalnızca kıyı turizmi destinasyonları üzerinde değil, aynı zamanda turizm ürününün tanımlayıcı özelliği olarak mevcut iklim koşullarına dayanan turizm destinasyonları (örn. kayak alanları) üzerinde de ciddi etkileri olacağını savunmaktadır. Cevik (2023: 13), ülkelerin sera gazı emisyonlarını dört yolla azaltabileceğini savunmaktadır: (i) ekonomi genelinde karbonsuzlaştırmanın teşvik edilmesi; (ii) düşük karbonlu bir enerji sektörünün geliştirilmesi; (iii) mobilite ve ulaşımın elektrikli hale getirilmesi; (iv) arazi kullanım uygulamalarının güçlendirilmesi ve daha iyi ve daha güçlü bina yönetmelikleriyle daha akıllı kentleşme ve (v) turizm endüstrisinin karbondan arındırılması.

Streimikiene vd. (2021), sürdürülebilir turizmde ana sorunun, sürdürülebilirliğin üç boyutunun (ekonomik, sosyal ve çevresel) tümüne birlikte ulaşabilmek yani turizm gelişiminin çevresel ve sosyal zorluklarını bütünsel bir şekilde ele alarak rekabetçi bir turizm yaklaşım geliştirmekle ilgili olduğunu savunmaktadır. Sürdürülebilir turizmde karşılaşılan diğer bir sorun ise, yetersiz

insan kaynakları yatırımları ve bazı bölgelerdeki düşük kültürel sermayedir. Bu durum, bireylerin yeni turizm girişimlerinde proaktif rol alma ve miras/ kültürel değerleri yeterince koruma potansiyelini kısıtlamaktadır (Maksın, 2010). Bayih ve Tola (2017) çalışması bulguları, sürdürülebilirliği ve turizm faaliyetlerindeki başarıyı engelleyen nedenleri, bütçe eksiklikleri, paydaşların ilgisizliği, vasıflı insan gücü eksikliği, farkındalık sorunları, yönetim ve paydaşlar arasındaki iş birliği eksikliği şeklinde sıralamaktadır.

Turizmin geliştirilmesi ve yönetimi, politika yapıcılar ve planlamacılar için sürdürülebilirlikle ilgili çok sayıda önemli zorluk oluşturacaktır. Aslında, sürdürülebilir turizmin zorluğu, turizmin faydalarını artırarak olumsuz etkileri azaltmaktır. UNEP, iklim değişikliği, ekonomik durgunluk, yakıt/enerji krizi, gıda krizi ve su krizi gibi dünya çapındaki çok sayıda kriz nedeniyle mevcut zorlukların daha da güçleştiğini bildirmektedir (Pan vd., 2018). Jarvis vd. (2010), hükümet tarafından verilen hibe ve sübvansiyonların düşüklüğü, tüketici bilgisinin ve pazarlama desteğinin zayıf olması ile ekonomik durgunluğu işletmelerin karşılaştığı en kritik sürdürülebilir problemler olarak sıralamaktadır. Öte yandan, Booking.com Sustainable Travel Report 2023' göre, turistlerin %49'u sürdürülebilir seyahat seçeneklerinin çok pahalı olduğuna, %51'i yeterli sürdürülebilir seyahat seçeneğinin bulunmadığına, %44'ü daha sürdürülebilir seçenekleri nerede bulacaklarını bilmediklerini, %76'sı küresel enerji krizinin ve artan yaşam maliyetinin harcama planlarını etkilediğini düşünmektedir (Booking.com, 2023). OnCarbon tarafından 2022 yılında 641 kişi ile yapılan ankette, katılımcıların % 66'sı seyahat rezervasyonu yaparken maliyetin önemli bir faktör olduğunu, %53'ü sürdürülebilir seyahat seçeneklerinin çok pahalı olduğunu, 63% seyahat acentelerinde sürdürülebilir seyahat teklifleri olmadığını, %74'ü böyle bir seçeneğe sahip olsalar daha sürdürülebilir bir konaklama yerini tercih edeceklerini belirtmektedir (OnCarbon, 2022).

Turizm planlaması uygun şekilde yapılmadığı takdirde biyolojik çeşitlilik ve korunan alanlar üzerinde yıkıcı etkilere neden olmaktadır (GhulamRabbany vd., 2013). Bac ve Aksoz (2017), (i) çevreyi ve biyolojik çeşitliliği korumaya yönelik eylemler, (ii) turizm kaynaklarının aşırı kullanımını sınırlamak ve (iii) bilgi ve birikim yoluyla çevresel sorumluluğun artırılması gibi noktaları dikkate almadan sürdürülebilir turizmin başarılı bir şekilde uygulanamayacağını belirtmektedir. Chan (2010), sürdürülebilir turizmde, topluluk katılımının ihmal edilmesi, sürdürülebilir destinasyon gelişimine yönelik destek ve koordinasyon çabalarının eksikliği ve hükümet ve taraflar arasındaki iletişim boşlukları konularını öne çıkarmaktadır. Her destinasyonun kendine özgü koşulları ve öncelikleri ile farklı olduğunu kabul etmemek, sürdürülebilir kalkınma hedefleri konusunda yetersiz farkındalık, sürdürülebilirliğin işbirliği gerektiren kolektif bir yolculuk olduğunu anlamamak, çalışanların ve tedarik zincirinin yeterince dâhil edilmemesi, talebin mevsimselliğini azaltmamak ve turizmle ilgili taşımacılığın çevresel etkisini sınırlamamak da sürdürülebilir turizmde çözülmesi gereken diğer sorunlardır (Sustainability Leaders, 2022; European Commission, 2024a)

6. SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM STRATEJİLERİ

Turizm en eski endüstrilerden biridir ve ekonomik ve sosyal kalkınmaya yadsınamaz derecede önemli bir katkı sağlamaktadır (Serrano-Bernardo vd., 2012). Turizmin, bölgenin sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmasını sağlayabilmesi için, doğal kaynakların kullanımında devlet kontrolünün ve çevre mevzuatına uygunluğun sağlanması gerekmektedir. Turizm sektörünün gelişmesi sadece turistler için değil, turistik bölgelerde yaşayanlar için de büyük önem taşımaktadır (Nepomnyashchyy vd., 2023). Rekabetçi bir sürdürülebilir turizm gelişimi, destinasyonlar için ilk hedeflerden biridir. Ancak her turizm destinasyonunun kaynaklar, politika ve gelişim açısından kendine özgü olması sebebiyle, bunu başarmak için evrensel olarak kabul edilen tek bir yaklaşım bulunmamaktadır (Chan, 2010). Lolua ve Aladashvili

(2020) çalışmasına göre, başarılı bir sürdürülebilir turizm gelişimi için öncelikle halk, yeşil ürün/hizmet fiyatlarındaki artışın nedenlerini net bir şekilde anlamalı ve ödediği paranın kritik ekolojik sorunların çözümünde kullanıldığının farkında olmalıdır. Benzer şekilde, Bac ve Aksoz (2017), eğitimin özellikle çevre koruma, geri dönüşüm, sosyal eşitlik hakkında okullarda öğretilen bilgilere ek olarak, sürdürülebilir turizmi ilk elden deneyimlemelerine olanak sağlayacak çalışma kampları ve geziler düzenlemenin öneminin altını çizmektedir.

Ringbeck (2010), sürdürülebilirlik için kapsamlı bir plan oluşturmanın, dört temel çevresel sorunun ele alınmasıyla başlayacağını belirtmektedir: Karbon emisyonlarının azaltılması, biyolojik çeşitliliğin korunması, atıkların uygun şekilde yönetilmesi ve suyun korunması ve muhafaza edilmesi. Ancak plan aynı zamanda bir destinasyonun değişimi mümkün kılmak için sahip olması gereken temel sistem ve yapıların analizini de gerektirmektedir. Bunlar arasında düzenlemeler ve yönetim, paydaş katılımı, finansman, kapasite geliştirme ve eğitim ile pazarlama ve halkla ilişkiler yer almaktadır. Bu çevresel konular ve kolaylaştırıcı sistem ve yapılar anlaşıldıktan sonra politika yapıcılar ve turizm liderleri destinasyonları için sürdürülebilir bir strateji geliştirebilirler. Streimikiene vd. (2021), sürdürülebilir turizm gelişiminin en önemli unsurları olarak, müşterilerin demografik profili ve turizm ürün/hizmetlerine yönelik değişen ihtiyaçları ile müşterilerle doğrudan iletişim kuran çalışanların eğitimlerine dikkat çekmektedir. Öte yandan Moisey ve McCool (2008), turizm endüstrisinin mevcut ve gelecekteki turizm tesislerinde daha sürdürülebilir tasarımlar ve teknolojiler geliştirmesi ve proaktif bir şekilde uygulamasının kritik öneme sahip olduğunu belirtmektedir.

Sürdürülebilir uygulamalar, otellerin tüm faaliyet ve programlarının olumsuz çevresel etkileri en aza indirmek için yönetim tarafından benimsenen süreç ve prosedürleri ifade etmektedir (Yusof vd., 2017). Çevreci olmak birbiriyle ilişkili birçok aktiviteyi içerir. Bunlar arasında en önemlileri (i) azalt, yeniden kullan, geri dönüştür (3R politikasına sahip olmak, (ii) Atığı yönetmek ve en aza indirmek, (iii) Enerji ve suyu sorumlu kullanmak, (iv) Fosil yakıt kullanımını azaltarak yeşil enerjiye (örn. güneş, rüzgâr) geçmektir (CBI, 2023). Günümüzde birçok otel, potansiyel müşterileri çekmek için yeşil otel etiketini kullanmaktadır (Chan, 2013). Godovkykh vd. (2024) sonuçları, sürdürülebilir bir etiket varlığının, turistlerin bir otele yönelik tutumları ve rezervasyon yapma niyetleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir. Lee vd. (2019) çalışması, yeşil sertifikalar ve yeşil ödüllerin, tüketicilerin algılanan değerini, oteli tekrar ziyaret etme ve ekstra prim ödeme niyetleri üzerinde olumlu etkisi olduğunu doğrulamaktadır. Benzer şekilde, Assaker ve O'Connor (2023), bulguları, yeşil sertifika etiketlerinin, turistlerin çevrimiçi otel rezervasyon seçimini ve otele daha fazla para ödeme isteklerini pozitif yönde etkilediğini göstermektedir.

Çevre dostu olmak pahalı bir süreçtir. Bu sebeple, birçok hükümet işletmelere mali destek sunmaktadır. Ayrıca, kaynak, eğitim, destek ve tavsiye sunabilecek kuruluşlar ve derneklerle ortaklıklar kurmak ve ağ oluşturmak da önemli eylemlerdir (CBI, 2023). AB turizm kontrol paneli, turizmi daha dayanıklı ve sürdürülebilir kılmak için turizm ekosisteminin yeşil ve dijital geçişlerini izlemeyi amaçlayan çevrimiçi bir bilgi aracıdır. Kontrol paneli, turizm ekosistemini kapsayan mevcut, güvenilir kaynaklardan toplanan turizmle ilgili verileri ve göstergeleri görselleştirmektedir. Avrupa Birliği ve her üye ülke için temel turizm göstergelerinin anlık görüntülerini sunmaktadır (European Commission, 2024b). Avrupa Komisyonu tarafından kurulan EMAS (Eko-Yönetim ve Denetim Programı), kuruluşların çevresel performanslarını artırmalarına, enerji tasarrufu yapmalarına ve kaynak kullanımını optimize etmelerine yardımcı olmaktadır. Kuruluşların çevresel performansını değerlendirmek, raporlamak ve iyileştirmek için kullanılan bir prim yönetimi aracıdır (European Commission, 2024c).

Pan vd. (2018), sürdürülebilir turizmde başarılı olabilmek için, seyahatlerde toplu taşıma araçları, bisiklet ya da yürüyüşün tercih edilmesi, organik yiyecekler ve yerel ürünlerin satın alınması, tek kullanımlık plastiklerin azaltılması ve elektrikli araçların kullanımının önemine dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, Tablo 3, işletmelerin sürdürülebilir turizm başarılı bir şekilde uygulayabilmesi için dikkat etmeleri gereken stratejilerin bir özetini sunmaktadır.

Tablo 3. Sürdürülebilir Turizm Stratejileri

Bir bölge ve topluluk için uygulama planlamasına ilişkin amaç ve hedefleri oluşturmak
Belirlenmiş hedeflerin gelişimini ve turizm sektörünün performansını izlemek
Sürdürülebilir turizm için bir tüzük önermek ve tüzüğün tanımladığı değerlere saygı duyan turizm işletmeleri ve destinasyonlar için bir Avrupa ödülü oluşturmak
Katı atıkların tasarrufunu, geri dönüşümünü ve yeniden kullanımını teşvik etmek
Ziyaretçi sayısını sınırlamak ve mevsimselliği azaltmak
Bölgesel kalkınmayı teşvik etmek
Doğal alanların korunmasına yönelik pilot programlar oluşturmak
Yerel halkın sosyal entegrasyonu, eğitimi ve istihdamını sağlamak
Toplu taşımayı, yürüyüşü veya bisiklete binmeye teşvik etmek
Doğal su kaynakları, arazi ve ormanların korunması
Uzun vadeli enerji ve tasarrufu planı oluşturulması ve uygulanması
Turizm altyapısının modernleştirilmesi
Yeşil ofislerin desteklenmesi
Şehir yönetiminin modernleştirilmesi ve kamu/özel yatırımların kapasitesinin artırılması
Yeni girişimcilik projelerinin teşvik edilmesi
Tarihi, kültürel ve doğal mirasın restore edilmesi
Uzun vadeli finansman için ulusal ve uluslararası kuruluşlar ve STK'larla ortaklıklar
Ziyaretçi kabulü ve sürdürülebilir çevre uygulamaları konusunda yerel halkın farkındalığını artırmak
Halkın katılımını sağlayabilecek yerel dernek, okul ve kooperatiflerin desteğini sağlamak

Kaynak: Nizic vd., 2010; Horwath HTL, 2019; Ene ve Baraitaru, 2010; Hazendonk vd., 2017

7. SONUÇ

Turizm, küresel kültürün önemli bir parçasıdır. Turizm, dünyanın farklı yerlerini keşfetmeye, farklı coğrafyalardan insanlarla tanışmaya, yeni gelenekler ve aktivitelerin ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır. Öte yandan, günümüzde iklim değişikliği ve diğer çevre sorunlarına ilişkin kamuoyunda artan bir ilgi vardır. Ayrıca, tüketiciler, geçtiğimiz yıllara kıyasla çevre konusunda daha bilinçlidir. Bu durum, tüketicilerin satın alma davranışları ve seyahat tercihlerinde büyük bir değişime neden olmaktadır. Tüketiciler yeşil oteller için daha fazla fiyat ödemeye isteklidir ve sürdürülebilir sertifikalar, seyahat kararlarını olumlu yönde etkilemektedir. Çevre bilinçli tüketicilerin artması ve aynı zamanda hükümet düzenlemeleri ve sivil toplum kuruluşlarının talepleri, işletmeleri sürdürülebilir stratejiler ve çevre dostu uygulamalara yöneltmektedir. Esasen, turizmin önümüzdeki yıllarda da büyümeye devam etmesi beklendiğinden, mevcut turizm alışkanlıkları çevreye, yerel topluluklara ve dünyanın doğal kaynaklarına çok fazla zarar verdiği için sürdürülemez hale gelecektir. Bu durum, sürdürülebilir seyahati turizm sektörünün uzun vadede yaşayabilirliği için elzem kılmaktadır.

Turizm, dünyanın en hızlı büyüyen sektörlerinden biridir ve birçok ülkenin ekonomik olarak kalkınmasına doğrudan etki etmektedir. Ancak turizm sektörü, operasyonlarında büyük miktarda su ve enerji kullanımı ile atık üretiminden dolayı yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. Ayrıca, turizm küresel sera gazı emisyonlarının %8'ini oluşturmaktadır. Bu, tüm emisyon kaynakları dikkate alındığında çok büyük bir orandır. Sürdürülebilir turizm, turizm faaliyetlerinin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir turizmin işletmeler ve destinasyonlar için birçok fayda sağlamaktadır. Bunlar arasında; yerel istihdamı ve yerel halkın yaşam kalitesini artırma, doğal kaynakların, kültürel mirasın ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yardımcı olarak minimum çevresel etki, plastik atıkların azaltılması,

nesli tükenmekte olan canlıları koruma, turizm tesis ve hizmetlerinin geliştirilmesinde ve işletilmesinde mümkün olduğunca sürdürülebilir ve yenilenebilir kaynakların kullanılması, nesli tükenmekte olan canlıları koruma ve uzun vadede maliyet tasarrufu bulunmaktadır.

Literatürde sürdürülebilir turizmle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, sürdürülebilir turizmin, turistlerin memnuniyetini, sadakatini ve yeniden ziyaret etme niyetini arttırdığı görülmektedir. Ayrıca, sürdürülebilir turizm, otel ve konaklama tesisinin imajı ve rekabet avantajı üzerinde de olumlu bir etkiye sahiptir. Öte yandan, işletmeler ve destinasyonlar, sürdürülebilir turizm uygulamalarında çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Yetersiz insan kaynakları yatırımları, kısıtlı bütçeler, vasıflı insan gücü eksikliği, sürdürülebilirlik konusunda yetersiz farkındalık, yönetim ve paydaşlar arasındaki iş birliği eksikliği ve hükümet tarafından verilen hibe ve sübvansiyonların düşüklüğü, tüketicilerin sürdürülebilir seyahat seçeneklerinin çok pahalı olduğuna inanması ve yeterli sürdürülebilir seyahat seçeneğinin bulunmaması çözülmesi gereken en önemli sorunlar arasındadır.

KAYNAKÇA

- Acciona (2019). How to choose a sustainable hotel? https://www.activesustainability.com/construction-and-urban-development/how-to-choose-a-sustainable-hotel/?_adin=02021864894 adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Al Fahmawee, E., & Jawabreh, O. (2023). Sustainability of green tourism by international tourists and its impact on green environmental achievement: Petra heritage, Jordan. *Geo Journal of Tourism and Geosites*, 46(1), 27-36.
- Assaker, G., & O'Connor, P. (2023). The importance of green certification labels/badges in online hotel booking choice: A conjoint investigation of consumers preferences pre-and post-COVID-19. *Cornell Hospitality Quarterly*, 64(4), 401-414.
- Bac, D., & Aksoz, E. (2017). Contemporary challenges for sustainable tourism: A regional perspective. *Oradea Journal of Business and Economics*, 2(2), 37-44.
- Baloch, Q., Shah, S., Iqbal, N., Sheeraz, M., Asadullah, M., Mahar, S., & Khan, A. (2023). Impact of tourism development upon environmental sustainability: A suggested framework for sustainable ecotourism. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(3), 5917–5930.
- Baniya, R., & Thapa, P. (2017). Hotel attributes influencing international tourists satisfaction and loyalty. *Journal of Tourism and Hospitality Education*, 7, 44-61.
- Bayih, B., & Tola, M. (2017). Practices and challenges of promoting major tourism destinations of Bale Zone for Sustainable Tourism Development in Ethiopia. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 6(2), 1-19.
- Berezan, O., Raab, C., Yoo, M., & Love, C. (2013). Sustainable hotel practices and nationality: The impact on guest satisfaction and guest intention to return. *International Journal of Hospitality Management*, 34, 227-233.
- Biosphere (2017, February 27). 22 benefits of sustainable tourism. <https://www.biospheretourism.com/en/blog/22-benefits-of-sustainable-tourism/94> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Booking.com (2023, April 17). Cost vs conscience: Booking.com delves into the dilemma dividing sustainable travel in 2023. <https://news.booking.com/cost-vs-conscience-bookingcom-delves-into-the-dilemma-dividing-sustainable-travel-in-2023/#> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Borisenko, S. (2018). Tourists willingness to pay for green hotel practices. *School of Tourism and Maritime Technology of Polytechnic Institute of Leiria*, Master Thesis
- Budeanu, A., Miller, G., Moscardo, G., & Ooi, C. (2016). Sustainable tourism, progress, challenges and opportunities: An introduction. *Journal of Cleaner Production*, 111, 285-294.
- Budiasa, I., Suparta, I., & Nurjaya, I. (2019). Implementation of green tourism concept on glamping tourism in Bali. *International Conference On Applied Science and Technology 2019-Social Sciences Track*, 210-214.

- Butler, R. (1999). Sustainable tourism: A state of the art review. *Tourism Geographies*, 1(1), 7-25.
- CABI (2007, January 17). Historical Background. <https://www.cabidigitallibrary.org/doi/pdf/10.5555/20073012879> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- CBI (2023). 10 tips to go green in the tourism sector. <https://www.cbi.eu/market-information/tourism/tips-go-green#low-cost-tips-and-ideas-for-going-green> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Cevik, S. (2023). Dirty dance: Tourism and environment. *International Review of Applied Economics*, 37(1), 168-185
- Chan, E. (2013). Gap analysis of green hotel marketing. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 25(7), 1017-1048.
- Chan, J. (2010). Building sustainable tourism destination and developing responsible tourism: conceptual framework, key issues and challenges. *Tourism Development Journal: An International Research Journal*, 8(1), 24-32.
- Chen, R. (2015). From sustainability to customer loyalty: A case of full service hotels guests. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 22, 261-265.
- Chengcai, T., Qianqian, Z., Nana, Q., Yan, S., Shushu, W., & Ling, F. (2017). A review of green development in the tourism industry. *Journal of Resources and Ecology*, 8(5), 449-459.
- Chung, K. (2020). Green marketing orientation: Achieving sustainable development in green hotel management. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 29(6), 722-738.
- De Bruyn, C., Said, F., Meyer, N., & Soliman, M. (2023). Research in tourism sustainability: A comprehensive bibliometric analysis from 1990 to 2022. *Heliyon*, 9, e18874, 1-22.
- Diamantis, D., & Ladkin, A. (1999). The links between sustainable tourism and ecotourism: a definitional and operational perspective. *Journal of Tourism Studies*, 10(2), 35-46.
- Dorin-Pau, B. (2013). Sustainable tourism and its forms—A theoretical approach. *Annals of Faculty of Economics*, 1(1), 759-767.
- Ene, S., & Baraitaru, M. (2010). Sustainable development strategies in domestic and international tourism. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(2), 87-95.
- Enel (2024). A Practical Guide to Sustainable Tourism for real travelers and not just tourists. <https://www.enelgreenpower.com/learning-hub/gigawhat/search-articles/articles/2024/02/sustainable-tourism> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Euromonitor (2023). Travellers will pay 10% extra for sustainable travel despite cost of living crisis: Euromonitor Report. <https://www.euromonitor.com/press/press-releases/august-2023/travellers-will-pay-10-extra-for-sustainable-travel-despite-cost-of-living-crisis-euromonitor-report> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.

- European Commission (2024c). Eco-Management and Audit Scheme (EMAS). https://green-business.ec.europa.eu/eco-management-and-audit-scheme-emas_en adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- European Commission (2024b). Statistics and reports. https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/statistics-and-reports_en adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- European Commission (2024a). Sustainable tourism. https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/funded-projects/sustainable_en adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Fatoki, O. (2020). Consumers intention to stay in green hotels in South Africa: The effect of altruism and green self-identity. *Geo Journal of Tourism and Geosites*, 32(4),1310-1316.
- Ferreira, D. (2013). The evolution of sustainable tourism development: A timeline from 1995 till 2015. *Proceedings of International Scientific Conference Tourism for Sustainable Future*, Veliko Tarnovo/Sofia, Bulgaria.
- Fredericks, L. (2023). Sustainable hotel ideas: 25 ways to go green. <https://www.cvent.com/en/blog/hospitality/eco-friendly-hotel-ideas#:~:text=What%20are%20sustainable%2C%20eco%2Dfriendly,cutting%20down%20on%20water%20usage>. adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Fuentes-Moraleda, L., Lafuente-Ibanez, C., Munoz-Mazon, A., & Villace-Molinero, T. (2019). Willingness to pay more to stay at a boutique hotel with an environmental management system. A preliminary study in Spain. *Sustainability*, 11(18), 5134.
- Furqan, A., Som, A., & Hussin, R. (2010). Promoting green tourism for future sustainability. *Theoretical and Empirical Researches in Urban Management*, 5(8:17), 64-74.
- FutureLearn (2021, October 21). What is sustainable tourism and why is it important? <https://www.futurelearn.com/info/blog/what-is-sustainable-tourism> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Garg, P., & Pandey, A. (2021). Towards sustainable tourism: An empirical investigation. *Foresight*, 23(2), 188-200.
- Gasbarro, F., & Bonera, M. (2021). The influence of green practices and green image on customer satisfaction and word-of-mouth in the hospitality industry. *Sinergie Italian Journal of Management*, 39(3), 231-248.
- Gelderman, C., Schijns, J., Lambrechts, W., & Vijgen, S. (2021). Green marketing as an environmental practice: The impact on green satisfaction and green loyalty in a business-to-business context. *Business Strategy and The Environment*, 30(4), 2061-2076.
- GhulamRabbany, M., Afrin, S., Rahman, A., Islam, F., & Hoque, F. (2013). Environmental effects of tourism. *American Journal of Environment, Energy and Power Research*, 1(7), 117-130.

- Glion (2024, January 10). Eco-friendly hotels explained: Why they matter. <https://www.glion.edu/magazine/eco-friendly-hotels-explained/> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Godovykh, M., Fyall, A., & Baker, C. (2024). Sustainable labels in tourism practice: The effects of sustainable hotel badges on guests attitudes and behavioral intentions. *Sustainability*, 16(6), 2484.
- Ham, S., & Han, H. (2013). Role of perceived fit with hotels green practices in the formation of customer loyalty: Impact of environmental concerns. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 18(7), 731-748.
- Han, H., & Kim, Y. (2010). An investigation of green hotel customers decision formation: Developing an extended model of the theory of planned behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 29(4), 659-668.
- Hardy, A., Beeton, R., & Pearson, L. (2002). Sustainable tourism: An overview of the concept and its position in relation to conceptualisations of tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 10(6), 475-496.
- Hazendonk, N., Brinkhuijsen, M., De Jonge, C., De Jong, H., & Sijmons, D. (2017). Sustainable tourism in Europe. https://www.citego.org/bdf_fiche-document-2733_en.html adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- He, X., Shi, J., Xu, H., Cai, C., & Hu, Q. (2022). Tourism development, carbon emission intensity and urban green economic efficiency from the perspective of spatial effects. *Energies*, 15(20), 7729.
- Hendarto, R., Djazuli, A., & Puspaningrum, A. (2021). The Influence of green hotel attributes and green hotel image on visitor loyalty with perceived value and customer satisfaction as mediation variables. *The International Journal of Social Sciences World*, 3(1), 280-293.
- Horwath HTL (2019, October). How to encourage. https://cdn.horwathhtl.com/wp-content/uploads/sites/2/2019/05/Industry-Report_Sustainable-Tourism.pdf adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Hospitality (2023, April 25). Travelers interest in sustainable tourism options increases. <https://www.hospitalitynet.org/news/4116067.html> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Hospitality (2024, February 13). Hotel sustainability: A full guide for hotel owners. <https://www.hospitalitynet.org/explainer/4120392.html> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Huang, H., Lin, T., Lai, M., & Lin, T. (2014). Environmental consciousness and green customer behavior: An examination of motivation crowding effect. *International Journal of Hospitality Management*, 40, 139-149.
- Hussain, K., Ali, F., Ragavan, N., & Manhas, P. (2015). Sustainable tourism and resulting resident satisfaction at Jammu and Kashmir, India. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 7(5), 486-499.

- Ibnou-Laaroussi , S., Rjoub, H., & Wong, W.K. (2020). Sustainability of green tourism among international tourists and its influence on the achievement of green environment: Evidence from North Cyprus. *Sustainability*, 12(14), 5698.
- IPCC (2018). Summary for Policymakers of IPCC Special Report on Global Warming of 1.5°C approved by governments. <https://www.ipcc.ch/2018/10/08/summary-for-policymakers-of-ipcc-special-report-on-global-warming-of-1-5c-approved-by-governments/> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Jarvis, N., Weeden, C., & Simcock , N. (2010). The benefits and challenges of sustainable tourism certification: A case study of the Green Tourism Business Scheme in the West of England. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 17(1), 83-93.
- Juganaru, I., Juganaru, M., & Anghel, A. (2008). Sustainable tourism types. *Annals of University of Craiova-Economic Sciences Series*, 2(36), 797-804.
- Kang, S., & Nicholls , S. (2021). Determinants of willingness to pay to stay at a green lodging facility. *International Journal of Hospitality Management*, 94, 102834.
- King, A. (2022, August 7). 9 Powerful Benefits of Sustainable Tourism and Why You Should Care. <https://www.insidethetravellab.com/benefits-of-sustainable-tourism/> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Lagodiienko, V., Sarkisian, H., Dobrianska, N., Krupitsa, I., Bairachna , O., & Shepeleva, O. (2022). Green tourism as a component of sustainable development of the region. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 44(3), 254-262.
- Lansing, P., & Vries, P. (2007). Sustainable tourism: Ethical alternative or marketing ploy? *Journal of Business Ethics*, 72, 77–85.
- Lee, K. (2001). Sustainable tourism destinations: The importance of cleaner production. *Journal of Cleaner Production*, 9(4), 313-323.
- Lee, K., Lee, M., & Gunarathne, N. (2019). Do green awards and certifications matter? Consumers perceptions, green behavioral intentions, and economic implications for the hotel industry: A Sri Lankan perspective . *Tourism Economics*, 25(4), 593-612.
- Liu, Z. (2003). Sustainable tourism development: A critique. *Journal of Sustainable Tourism*, 11(6), 459-475.
- Lolua, D., & Aladashvili, M. (2020). Green tourism-a contributing factor to the development of the green economy. *Globalization and Business*, 5(9).
- Lozano-Oyola, M., Blancas, F., Gonzalez, M., & Caballero, R. (2012). Sustainable tourism indicators as planning tools in cultural destinations. *Ecological Indicators*, 18, 659–675.
- Lu, J., & Nepal, S. (2009). Sustainable tourism research: an analysis of papers published in the Journal of Sustainable Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(1), 5-16.
- Madanaguli, A., Kaur, P., Bresciani, S., & Dhir, A. (2021). What drives the adoption and consumption of green hotel products and services? A systematic literature review of past achievement and future promises. *Business Strategy and the Environment*, 30(5), 2637-2655.

- Maksin, M. (2010). Challenges, responses and partnership for achieving sustainable tourism and heritage preservation. *Spatium*, (22), 11-18.
- McDowall, J. (2023, April 19). Managing waste in tourist cities. <https://resource.co/article/managing-waste-tourist-cities-2023> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Merli, R., Preziosi, M., Acampora, A., & Ali, F. (2019). Why should hotels go green? Insights from guests experience in green hotels. *International Journal of Hospitality Management*, 81, , 169-179.
- Merli, R., Preziosi, M., Acampora, A., Lucchetti, M., & Ali, F. (2019b). The impact of green practices in coastal tourism: An empirical investigation on an eco-labelled beach club. *International Journal of Hospitality Management*, 77, 471-482.
- Moisey, R., & McCool, S. (2008). Sustainable tourism in the 21st century: Lessons from the past, challenges to address. *Tourism, Recreation and Sustainability: Linking Culture and the Environment*, Wallingford UK: CABI, 283-291.
- Namkung, Y., & Jang, S. (2017). Are consumers willing to pay more for green practices at restaurants? *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 41(3), 329-356.
- Nelson, K., Partelow, S., Stäbler, M., Graci, S., & Fujitani, M. (2021). Tourist willingness to pay for local green hotel certification. *Plos One*, 16(2), e0245953.
- Nepomnyashchyy, O., Yekimov, S., Rybalchenko, N., Tebenko, V., & Lysak, O. (2023). The impact of green tourism on the development of the regional Economy. (Eds) Beskopylny, A., Shamtsyan, M., Artiukh, V., *XV International Scientific Conference Interagromash 2022, Lecture Notes in Networks and Systems*, 574. Springer, Cham.
- Newsdesk (2018, April 17). Stats: 87% of Travelers Want to Travel Sustainably. <https://www.travelagentcentral.com/running-your-business/stats-87-travelers-want-to-travel-sustainably> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Nizic, M., Ivanovic, S., & Drpic, D. (2010). Challenges to sustainable development in island tourism. *South East European Journal of Economics and Business*, 5(2), 43-53.
- OnCarbon (2022). Sustainable travel: Consumer attitudes, roadblocks, and opportunities. <https://cdn.sanity.io/files/ht8xl8tx/production/cf6352e840dfa1f917ccc747aa4d767694529c75.pdf> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Pan, S.Y., Gao, M., Kim, H., Shah, K., Pei, S.L., & Chiang, P.C. (2018). Advances and challenges in sustainable tourism toward a green economy. *Science of the Total Environment*, 635, , 452-469.
- Plotnikova, M. (2018). Green tourism development in smart communities. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4 (3), 203-210.
- Qubbaj, A., Peiró-Signes, A., & Najjar, M. (2023). The effect of green certificates on the purchasing decisions of online customers in green hotels: A case study from Saudi Arabia. *Sustainability*, 15(7), 5892, 1-15.

- Responsible Travel (2024). Competitive and Sustainable Tourism in Sinaloa Sur. <https://www.responsibletravel.org/wp-content/uploads/sites/213/2021/03/sinaloa-sur-water-and-tourism-5.pdf> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Ringbeck, J. (2010, August 24). Destination: Green Tourism. <https://www.strategy-business.com/article/10304> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Sentrum (2024). What are the Advantages of Sustainable Tourism? <https://www.sentrum.com.tr/en/blog/what-are-the-advantages-of-sustainable-tourism> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Serrano-Bernardo, F., Bruzzi, L., Toscano, E., & Rosua-Campos, J. (2012). Produced by tourism life cycle: Possible solutions to reduce emissions and to introduce adaptation measures. (Eds) Budi Haryanto, *Air Pollution: A Comprehensive Perspective*, <https://www.intechopen.com/chapters/38346>. adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Sharma, P. (2023, September 27). Sustainable Tourism Practices. <https://enterclimate.com/blog/sustainable-tourism-practices/> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır
- Silva, L., Dissanayake, P., Kumarasiri, B., & Soorige, D. (2021). Customer loyalty towards sustainable hotels: case studies in Sri Lanka. (Eds) Sandanayake, Y.G., Gunatilake, S. and Waidyasekara, K.G.A.S. *Proceedings of the 9th World Construction Symposium, 9-10 July 2021, Sri Lanka.*, 231-243.
- Singh, R., & Singh, P. (2017). Global environmental problems. *Principles and Applications of Environmental Biotechnology for a Sustainable Future*, 13-41.
- Soni, G., Hussain, S., & Kareem, S. (2022). Environment friendly practices adopted in hotels and their impact on customer satisfaction: A critical review of the literature and research implications for the hospitality industry. *Atna Journal of Tourism Studies*, 17(1), 115 - 142.
- Statista (2022a, October 20). Share of travelers that believe sustainable travel is important worldwide in 2022. <https://www.statista.com/statistics/1126996/traveler-attitudes-sustainability/> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Statista (2022b, November 3). Main sustainable initiatives travelers are willing to adopt worldwide in 2022, by region. <https://www.statista.com/statistics/1341992/main-sustainable-initiatives-travelers-adopt-worldwide-by-region/> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Statista (2023a, December 13). International tourism receipts worldwide from 2006 to 2022. <https://www.statista.com/statistics/273123/total-international-tourism-receipts/> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Statista (2023b, June 16). Market size of the ecotourism sector worldwide in 2022, with a forecast for 2028. <https://www.statista.com/statistics/1221034/ecotourism-market-size-global/> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Statista (2024a, January 30). Total contribution of travel and tourism to GDP in leading travel markets worldwide in 2019 and 2022. <https://www.statista.com/statistics/292479/total->

- [contribution-of-travel-and-tourism-to-gdp-in-selected-countries/](#) adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Statista (2024b, January 22). Sustainable tourism worldwide- statistics & facts. <https://www.statista.com/topics/1916/green-tourism/#editorsPicks> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Streimikiene, D., Svagzdiene, B., Jasinskas, E., & Simanavicius, A. (2021). Sustainable tourism development and competitiveness: The systematic literature review. *Sustainable development, 29(1)*, 259-271.
- Susiyanto, S. (2020). Concept application analysis green tourism in the development of borobudur temple as a super priority destination. *Ideas: Jurnal Pendidikan, Sosial, dan Budaya, 8(4)*, 1371-1378.
- Sustainable Travel International (2024). Carbon Footprint of Tourism. <https://sustainabletravel.org/issues/carbon-footprint-tourism/> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Sustainability Leaders (2021, October 7). Sustainable Tourism (Re)Defined: What It Means in 2022 and Beyond. <https://sustainability-leaders.com/sustainable-tourism-redefined/> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Sustainability Leaders (2022, June 30). Achieving Sustainable Tourism: These Are the Key Challenges. <https://sustainability-leaders.com/sustainable-tourism-challenges-to-address/> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Teng, C.C., Lu, A., & Huang , T.T. (2018). Drivers of consumers behavioral intention toward green hotels. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 30(2)*, 1134-1151.
- Tolnai, R. (2021). The limits and possibilities of sustainable tourism: How much more are customers willing to pay for green services at hotels? *University of Graz, Master's Thesis*.
- Tran, A., & Xuan, H. (2021). Green tourism-sustainable tourism development in Phu Quoc Island district. *International Journal of Multidisciplinary Research and Development, 8(1)*, 21-24.
- Trang, H., Lee, J.-S., & Han, H. (2019). How do green attributes elicit pro-environmental behaviors in guests? The case of green hotels in Vietnam. *Journal of Travel & Tourism Marketing, 36(1)*
- TravelPerk (2023, February 19). 30+ Sustainable travel statistics & trends you need to know. <https://www.travelperk.com/blog/sustainable-travel-statistics-trends/> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Trevisan, E. (2018, April 17). Discovering sustainable tourism: its meaning and potential. <https://ecobnb.com/blog/2018/04/sustainable-tourism-meaning-potential/#:~:text=The%20first%20definition%20of%20sustainable,the%20environment%20and%20host%20communities%E2%80%9D>. adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.

- UNEP (2023). How can tourism fix its plastic problem? <https://www.unep.org/news-and-stories/story/how-can-tourism-fix-its-plastic-problem#:~:text=Eight%20out%20of%2010%20tourists,laden%20wastewater%20into%20the%20sea>. adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- UNWTO (2019, December 4). Tourism's Carbon Emissions Measured in Landmark Report Launched At COP25. <https://www.unwto.org/news/tourisms-carbon-emissions-measured-in-landmark-report-launched-at-cop25> adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- UNWTO (2024). Secretary-General's Policy Brief on Tourism and COVID-19. <https://www.unwto.org/tourism-and-covid-19-unprecedented-economic-impacts#:~:text=Tourism%20is%20one%20of%20the,sector%20of%20the%20global%20economy>. adresinden 14.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Wang, J., Wang, S., Xue, H., Wang, Y., & Li, J. (2018). Green image and consumers word-of-mouth intention in the green hotel industry: The moderating effect of millennials. *Journal of Cleaner Production*, 181, 426-436.
- Wiastuti, R., Liawatimena, L., & Masatip, A. (2022). Behavioral intention and willingness to pay premium for green hotel concept: The role of trust and green hotel attributes. *International Journal of Sustainable Development & Planning*, 17(8).
- Yusof, Y., Awang, Z., Jusoff, K., & Ibrahim, Y. (2017). The influence of green practices by non-green hotels on customer satisfaction and loyalty in hotel and tourism industry. *International Journal of Green Economics*, 11(1), 1-14.
- Zolfani, S., Sedaghat, M., Maknoon, R., & Zavadskas, E. (2015). Sustainable tourism: a comprehensive literature review on frameworks and applications. *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, 28 (1), 1-30.